

Falefakamahino mo Kāiga i Niu Hila

Fakatomuaga ki te Tulafono mo te Tauhiga o Tamaiti 2004 (Care of the Children Act 2004)

Fakatomuaga

Ko te Tulafono mo te Tauhiga o Tamaiti 2004 (Care of Children Act 2004) na kamata tona fakatinoga i te aho 1 Iulai 2005; kua huiagia te Tulafono mo te Tauhiga Faka-faimātua 1968.

Ko te Tulafono tenei e i ei ai na huiga tāua ki na tulafono e fakatatau ki –

- te tauhiga faka-faimātua o tamaiti
- na fuafuaga mo te tauhiga o tamaiti, ma
- te fofōga o ni fakahetonu e tuha ai ma na fuafuaga mo te tauhiga o tamaiti.

Ko te Tulafono fou tenei e mafai ai ke holo tutuha lelei te tulafono, e tuha ai ki na tiute o na mātua kia latou tamaiti.

E taliagia foki e te Tulafono fou tenei, ko tamaiti i luga o Niu Hila i na aho nei, e ola ake i loto o ni itukaiga faigā-kāigā kehekehe.

He fakamatalaga pukupuku o na huiga kua fai e te Tulafono

Ko te Tulafono –

- e fakamamafa atili atu e ia na aiā tatau a tamaiti
- e fakamalohia te taufai galulue fakatahi i na tauhiga fakamātua
- e ia taliagia e lahi na itukaiga faigā-kāiga e kikilagia ia tamaiti i te taimi nei
- e mafai ai na gaoioiga a te Falefakamahino mo Kāiga (Family Court) ke hili atu te faigofie ma malamalama gofie ki ei o tagata, ma
- e ia fōkia ki te falefakamahino ni ietahi itukaiga faiga kafai kua hē fakamamalua na fakatonuga a te falefakamahino (*Court orders*).

KO TE TULAFONO MO TE TAUHIGA O TAMAITI E FAKAMAUTU AI TE OLA LELEI MA NA MEA E HILI ONA LELEI MO TAMAITI.

E fakamamafa atilia na aiā tatau a tamaiti

Ko te mea muamua e pito hili oi fakatāua e te Tulafono mo te Tauhiga o Tamaiti 2004, ko **te ola lelei o te tamaiti**. E ia fakamamafāgia foki te tatau ke **fakatalanoa** ki tamaiti e tuha ai ma na tonu fai e uiga kia te kilatou, ma ko na tonu e afaina ai he tamaiti e tatau lava ke fai ma fakatino i loto o he taimi e tala feagai ma te tulaga o te taimi e malamalama ki ei te tamaiti.

Ko te Tulafono foki tenei e fakaheke kehe te kikilaga, mai na **aiā tatau** a mātua, ki na **tiute** o mātua kia latou tamaiti.

E fakamuamua te tamaiti

E fakamamafa mai e te Tulafono fou, ko te **ola lelei ma na mea e pito hili te lelei mo te tamaiti**, ko te mea ia e hili atu te tāua ma e fakamuamua i taimi uma, pe kafai e i ei ni fekehekeheakiga e uiga kia te kilatou.

E tuhia i te Tulafono ni vāega tāua e tatau ke mafaufau ki ei te Falefakamahino kafai e fai hana tonu ki te mea e pito hili te lelei mo tamaiti -

- ko na mātua ma faimātua e tatau ke fai ma o latou tiute tupito, te kikilaga o na tamaiti ma te fuafuaga o na tonu mo te tauhiga, te akoakoga ma te takitakiga
- e tatau ke tumau pea te holotonu o na fuafuaga mo te tauhiga o te tamaiti, te akoakoga ma te takitakiga
- ko na hokotaga i te va o te tamaiti ma tona kāiga pe ko te kaukāiga e tatau ke tumau pea lava ma fakamākeke atili
- e tatau ke fakatau lagolagoa na mātua, na faimātua ma ietahi tino e aofia i te kikilaga o te tamaiti
- e tatau te tamaiti ke haogalemu ma puipuia mai na itukaiga fakahāuaga kehekehe uma, ma
- ko te mea e iloa ai te tamaiti (identity), e aofia ai tana aganuku, te gagana ma te tapuakiga, e tatau ke puipuia ma fakamākeke atili.

Fakalogo ki te tamaiti

Ko te tonu e fai e te Falefakamahino mo Kāiga i lalo o te Tulafono, e ono afaina lahi ai te tamaiti i na aho uma o tona olaga, ma te hokotaga mataloa ma o latou mātua. Ko te Tulafono fou e fakamālohiagia te tulaga tatau o he tamaiti e aofia i na faigamea a te falefakamahino o kaiga ke i ei he avanoa e mafai ai ke i ei hona leo e uiga ki ni ona manatu ki te mea e tatau ke fai – mo he fakatakitakiga, e uiga ki te tino e tatau ke nofo ai ia. E tatau i te Fakamahino ke fakaaogā na lagona fakaalia o te tamaiti, kafai e fai tana tonu.

He Loia mo te tamaiti

I lalo o te Tulafono fou, ka fakatonu pea lava e te Falefakamahino mo Kāiga he loia ke huiagia he tamaiti, pe kafai e i ei ni finauga e afaina ai ki latou e ono kave ai ki te fakamahinoga.

Ko te galuega a te loia –

- ke hui e ia te tamaiti i na mea tau fakamahinoga ma i ho ni fetukufakiga i te va o na mātua
- ke hakili pe ko hea na lagona o te tamaiti ma fakailoa ki te Fakamahino
- ke mautinoa ko na mea uma mo te lelei katoatoa o te tamaiti ma na tahi mea e afaina ai te tauhiga (welfare), e tuku ki mua o te Falefakamahino kae ke mafai ke fakaaogā i te faiga o ana fuafuaga, ma
- ke fakamalamalama ki te tamaiti na fekuikuiakiga i te Falefakamahino, ma kafai e uma, fakamalamalama ki ei te fakaikuga a te Fakamahino.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Lawyer for the Child** (loia mo te tamaiti).

Ko tamaiti e mafai ke apili na tonu a te Falefakamahino mo Kāiga e afaina ai kilatou

E fōki e te Tulafono ki tamaiti te aiā tatau ke apili ai te lahiga o na fakaikuga i lalo o te Tulafono e afaina ai kilatou – mo he fakatakitaki, ko na “parenting orders” (fakatonuga mo na tauhiga fakamātua).

Ko te loia mo te tamaiti ka ia fakamalamalamagia te aiā tatau ke apili ai, ki na tamaiti. Ka fehoahoani te loia ki te tamaiti ki te kavega o te apili pe kafai ko te mea ia e fofou ki ei te tamaiti.

E mafai na tamaiti ke lea ki te Falefakamahino ke toe iloilo he fakaikuga a na mātua pe ko na faimātua

Kafai he tamaiti kua katoa te 16 tauhaga pe ova atu e hē fiafia ki he fakaikuga tāua kua fai mo ia e ona mātua pe ko ona faimātua, e mafai te tamaiti ke lea ki te Falefakamahino mo Kāiga ke fai he tonu o te matakupu.

Ko te tauhiga faka-faimātua (guardianship) e uma i te 18

Kua tuku ki lalo mai te 20 ki te 18 tauhaga te matua e fakauma ai te tauhiga faka-faimātua o he tamaiti. Ka fakauma foki te tauhiga faka-faimātua, kafai he tamaiti kua 16 pe 17 tauhaga e fakaipoipo, pe e i he mafutaga faka-avaga i lalo o te “civil union” pe kamata foki oi nonofo fakapōuliuli (e manakomia e kilatou he fakatagaga tuhia mai o latou mātua pe ko na faimātua, ke fai ai e kilatou na mea ienei).

Ko te 18 tauhaga e hologa tutuha lava ma na tiute o Niu Hila i lalo o te United Nations Convention on the Rights of the Child

Fakamalohiaga ke fetau fehoahoani i na tauhiga fakamātua

Mai na “aiā tatau” ki na “tiute”

Ko te Tulafono fou e fakamamafagia e ia na **tiute** (*responsibilities*) o na mātua e tokalua kia lā tamaiti, kae hē ko na **aiā tatau** (*rights*) e ono ia te kilaua na mātua.

Ko na kupu e fakaaogā i te Tulafono fou e kitea ai na huiga ienei. I lo te i na mātua te **tauhiga puipui** (*custody*) o a la tamaiti, kua tuku ki ei e te Tulafono te **tauhiga i na aho takitahi** (*day-to-day care*) mo a la tamaiti. E mafai e na mātua ke vaevae te tauhiga i na aho takitahi, i he auala e lelei atu mo na tamaiti ma te tulaga e i ei ai te kāiga.

Ko te mātua e hē ia te ia te tauhiga i na aho takitahi mo a lā tamaiti, ka fakamalohi ki ei ke i ei hana **hokotaga** (*contact*) ma na tamaiti. Ko te mea tenei nae takua muamua ko te “access”.

Ko te Tulafono tenei kua huia ai na fakatonuga mo te tauhiga puipui (*custody orders*) ma na fakatonuga mo te fehokotakiga (*access orders*) ki te **fakatonuga mo te tauhiga fakamātua** (*parenting orders*).

Tauhiga fakamātua – he tiute e taukave pea

E fakamamafa foki e te Tulafono ko na tiute o mātua e **taukave pea lava**. Kafai na mātua kua tēteka, e tatau ke lahi pea lava a la faiā e tuha ai ma te tuputupu ake o a la tamaiti, e tuha lava pe kafai he tino o kilaua kua hē nonofo fakatahi ma na tamaiti.

Fakamalohiga ki mātua ke fai a latou lava fuafuaga mo te tauhiga o a latou tamaiti

E fakamalohia mai e te Tulafono ki mātua ke fetau lagolago ma malilie fakatahi ki ni fuafuaga mo te tauhiga o a la tamaiti. E mahani lava oi hili atu te lelei mo na tino uma e aofia i te faiga o na fuafuaga, kae maihe lava mo na tamaiti, pe kafai na mātua e fai fakatahi lava e kilaua na fuafuaga e mafai ke fakatinogia. E tatau na mātua ke hakili fehoahoani ki te Falefakamahino mo Kāiga, pe kafai e hē malilie kilaua e uiga ki te tauhiga o a la tamaiti ma e hē kilā mafaia oi fofō na kehekehega ienei, pe ko he fehoahoani i ni **talatalanoaga faufautua** (*counselling*) e fakatonu e te Falefakamahino.

Ko na mātua kua uma te fai e kilatou a latou lava fuafuaga mo te tauhiga o a latou tamaiti, e mafai pe kafai e fofou ki ei, oi tuhiagia he maliliega mo te **tauhiga fakamātua** (*parenting agreement*), e tuhituhia ai na mea kua malilie ki ei. E mafai ke lea kilatou ki te Falefakamahino ke fai he **fakatonuga mai te Falefakamahino** (*Court order*) e fakavae i luga o te maliliega kua pa ki ei.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Parenting Agreements** (maliliega tau ki te tauhiga faka-mātua)

E vehea kafai e hē maua he maliliega i te va o na matua?

Kafai na mātua e hē maua he lā maliliega mo te mea e pito hili te lelei mo a lā tamaiti, e mafai ke lea ki te Falefakamahino mo he fehoahoani. Ko te mea muamua lava e mahani oi kamata ai te fehoahoaniga a te Falefakamahino, ko te faia o he fakatahiga ke maua ai e na mātua ni **talatalanoaga faufautua** e heai he totogi (*counselling*), ma mafai ai he tino kua akoakogia lelei (*professional counsellor*) ke fehoahoani ki na mātua i te fofōga o na mea e kehekehe ai kilaua.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Counselling** (talatalanoaga faufautua).

E vehea kafai na mātua e hē mālilie ki ni talatalanoaga faufautua?

Kafai e hē aogā na talatalanoaga faufautua, oi e mafai la e he tino o na mātua pe ko kilaua uma foki, oi apalai ki te Falefakamahino mo Kāiga mo he fakatonuga mo te tauhiga fakamātua (*parenting order*). E mahani lava e muamua fakatonu e te Falefakamahino he **fonotaga e talanoa ai na fekehekeheakiga** (*mediation conference*). I te fonotaga tenei, ka i ei he Fakamahino mai te Falefakamahino mo Kāiga pe he tino kua ia te ia te poto i na fonotaga venei, e fehoahoani ki na mātua ke maua he lā maliliea.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **The Mediation Conference**.

Fakamahinoga – ko te toe fehoahoani

Kafai e heki maua he fehoahoani mai na talatalanoaga faufautua ma na fonotaga e talanoa ai na fekehekeheakiga, ko te toe fehoahoani ko te fai loa lava o he Fakamahinoga aloakia e te Falefakamahino. Kafai e uma te fakamahinoga, e mafai e te Falefakamahino oi fai he **fakatonuga mo te tauhiga fakamātua** (*parenting order*). Ko te fakatonuga tenei e aofia ai –

- ko ai te ka ia te ia te **tauhiga i na aho takitahi** (*day-to-day care*) o na tamaiti ma pe ko afea, ma
- kafai e fokotahi oioti te tino o na mātua ka ia te ia te tauhiga i na aho takitahi, ko afea ma pe vehea oi maua e te tahi mātua he **hokotaga** (*contact*) ma na tamaiti.

E vehea te faiga o te tonu a te Falefakamahino?

Ko te **ola lelei ma te mea e pito ona lelei mo te tamaiti** ko te mea muamua ia e pito hili te tāua e kikila ki ei te Falefakamahino kafai e fai hana fuafuaga pe fai he fakatonuga mo te tauhiga fakamātua, ma pe nia foki te ka tuhia ki loto.

E mafai e te Falefakamahino oi lea ki he tino poto fakapitoa (*specialist*) ke ia tapenāgia he lipoti ke fehoahoani ki te faiga o tana tonu – fakatakitaiga, he lipoti a he fomai mafaufau (*psychologist*) pe he lipoti ki te aganuku e hau ai te tamaiti. E mafai foki te Falefakamahino ke lea ki he lipoti e tāpenagia e he *social worker* o te Child, Youth and Family Services (Tautuaga mo Tamaiti ma Kāiga).

E mafai he mātua ke lea ki te Falefakamahino ke fakalogo ki he tino e ia fakamatalagia te aganuku a te tamaiti ma pe vehea tona tāua lahi ki te tonu kua lea ki te Falefakamahino ke ia faia.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Parenting Orders** (fakatonuga mo na tauhiga fakamātua).

Fakatinoga ke tino o na fakatonuga mo na tauhiga fakamātua

Kafai he tino o na mātua e hē ia faia na mea e lea mai ai te fakatonugia mo na tauhiga fakamātua (*parenting orders*) ko te mea muamua a te Falefakamahino e fai, e ia fautuagia na mātua ke olo ki he **talatalanoaga faufautua**, i he taumafaiga ke mafai e ki laua lava oi fofō na fakafitauli.

Kafai e hē maua he fehoahoani, ko te toe fehoahoani a te Falefakamahino, ko te faia o ni fakatonuga kehekehe ke tali atu ai ki te tulaga kua pa ki ei. Mo he fakatakitakiga, e ono oi ia tipia ki lalo te taimi e i na mātua ai na tamaiti, pe fakatonu na mātua ke totogi e ki laua he tupe ki te Falefakamahino e ve he tupe haihai (bond), ma kafai e hē uhitaki pea lava ki laua ki te fakatonuga mo te tauhiga fakamātua, e ono hē toe maua e ki laua te lā tupe. Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Breaches of Parenting Orders** (holiga fakatulafono o na fakatonuga mo na tauhiga fakamātua).

Ke taliagia ei ei na itukaiga faigā kehekehe mo te tauhiga o tamaiti

I na aho nei, ko tamaiti i Niu Hila e ola ma tuputupu ake i ni itukaiga faigā-kāiga kehekehe. Mo he fakatakitakiga, ko na tamaiti e ono oi tauhi fakatahi e na mātua, pe e ni tino o te kāiga, pe e ni tino o te kaukāiga lautele, pe e ni tamaloa pe ni fafine a tokalua e nonofo fakatahi e ve he ulugali.

Ko te tiute o te kāiga ma te kau kāiga lautele

E fakamanino mai i te Tulafono te tāua mo tamaiti te tumau pea ma te fakamalohi atili o na hokotaga a ki latou ma o latou kāiga, na kaukāiga lautele ma na mafutaga tau nuku.

E fakamalohi mai foki e te Tulafono na tino o te kāiga ma na kaukāiga, ke fai ha latou hao i te tauhiga ma te ola tuputupu ake o na tamaiti.

E mafai e na tino o te kāiga ma ietahi o te kaukāiga lautele, pe kafai e maua he fakatagaga mai te Falefakamahino mo Kāiga, ke talohaga ki te Falefakamahino mo he fakatonuga mo te tauhiga fakamātua.

E mafai ke tōfia e na mātua he hoa fou ke kavea ma faimātua

Kafai he tino o na mātua kua i ei hona hoa fou e nonofo ki laua ma kua katoa he tauhaga talu te fehoahoani ki te kikilaga o na tamaiti, e mafai e te mātua ke tofia tona hoa ke kavea ma faimātua o na tamaiti, e tuha ai ma te tulafono. Ko te mea e mahani ai, e tatau ke malie ki ei tetahi mātua.

Ko te tino ofiha o te Falefakamahino mo Kāiga (*Family Court Registrar*) e tatau ke ia hiakia muamua pe tulaga tonu te pepa mo te tofiagia (*appointment form*). E tatau ke ia mautinoagia kua maua uma na fakamatalaga e tatau ke maua, e hako te faiga o na fakamaumauga ki na pepa, ma e heai he mea o na mea e hē fakatagā ai te tofiagia o he hoa fou ma faimātua, e i loto o na fakamaumauga.

E fokotahi oioti lava te hoa fou e mafai ke tofia ma faimātua i te auala tenei. Kae e mafai ke lea ki te Falefakamahino mo Kāiga ke tofia ni tino fakaopopo ke kavea ma faimātua.

Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Parents Appointing New Partners as Guardians** (te tofiagia e na mātua ni hoa fou ke kavea ma faimātua).

Ka hili atu te iloa lahi e tagata o na mea e fai i loto o te Falefakamahino mo Kāiga

Fakatomuaga

E fakataga e te Tulafono ia tagata lautele ke iloa lahi e kilatou na mea e fai i loto o te Falefakamahino mo Kāiga. Kae e ia fakamautinoagia foki ko te Falefakamahino e kavea pea lava ko he mea e lagona ai e na mātua ma na faimātua, te haogalemu ma faigofie oi talatalanoa ai kini matakupu fakapokepoke e tau tonu kia te kilatou.

Kaumaiga o na tino lagolago ki loto o te Falefakamahino

Kafai na mātua e olo mo ni talatalanoaga faufautua (*counselling*) pe ki he fono e talatalanoa ai ki ni fekehekeheakiga (*mediation*) ma kave e kilaua he tino ke lagolago ake kia te kilaua – mo he fakatakitakiga, he hoa fou, he uo pe he tino o te kāiga – e fakataga e te Tulafono te tino tena ke fakatahi atu ki te Fakamahinoga.

E mafai foki e te Fakamahino oi fakataga ni ietahi tino ke fakatahi atu ki te fakamahinoga ke lagolago ki na mātua. Mo ni ietahi fakamatalaga, kikila ki te tamā tuhi **Appearing in the Family Court** (tulakiga i loto o te Falefakamahino mo Kaiga)

E mafai na tino tuhi tala ke fakatahi ki te fakamahinoga

E fōki e te Tulafono te aiā tatau ke fakatahi atu ai na tino tuhi tala (news reporters) ki te Fakamahinoga o Kaiga e faia i lalo o te Tulafono tenei.

Kae ei ei na tapula puipui e fakamamafa lele e uiga ki na mea e mafai ke lipoti e kilatou. E hē mafai e kilatou oi tuhia he igoa o he tino pe ni fakamatalaga e ono iloa ai e tagata pe ko ai na tamaiti, o latou mātua pe ko ietahi e aofia i loto – fakatakitakiga, na tino lagolago ma na tino fai molimau.

E MAFAI E TE FAKAMAHINO OI FAKATONU NA TINO KE OLO KI FAFO O TE FALEFAKAMAHINO

E i te Fakamahino foki te mālohiaga ke fakatonu ai ia tagata uma, e kehe ai mai na mātua ma a latou loia, ke olo ki fafo o te Falefakamahino i ho he taimi e fai ai te fakamahinoga.

FAKAHALALAUGA O NA FAKAIKUGA

Ko ietahi o fakaikuga a te Falefakamahino mo Kaiga e tuhituhia i te website a te Falefakamahino (www.justice.govt.nz/family), kae ko na igoa e kave kehe kae ke hē iloa ai na tino e aofia ai. Ko he fakaikuga (*judgement*) ko he tonu tena kua tuhia e te Fakamahino mo he fakamahinoga kua uma te fai – e i loto ai na mafuaaga na fai ai te fakaikuga ma e i ei foki na taimi e fakatalanoa ai te tulafono ei lalo ai te Fakamahinoga tena.

Na fakamatala kupu

E mafai e te Falefakamahino mo Kāiga oi fakatonu he fakamatala kupu ke i ei i te counselling, mediation ma i te taimi o te fakamahinoga. Mo ni ietahi fakamatalaga e uiga ki te mea tenei, faitala ki te Family Court Coordinator (tino ofiha o te Falefakamahino mo Kāiga), pe he tahi tino ofiha i te Falefakamahino mo Kāiga i te mea e nofo ai koe.

Legal aid (fehoahoani mo te totogiga o te pili o te loia)

Ho he tino e manakomiagia he loia kae e hē ia mafaia oi totogi, e mafai ke maua e ia he **fehoahoani mo te totogiga o te pili o te loia** (*legal aid*). Ko te faiga tenei e totogi ai e te Mālō he vāega pe ko te pili katoa o te loia (ko ietahi taimi e ono lea atu ke totogi e koe he vāega o te pili pe ke toe totogi uma lele ake te tupe).

E mafai ke maua e koe ni fakamatalaga e uiga ki te legal aid kafai –

- e fakafehokotaki e koe te ofiha o te Legal Services Agency i te mea e nofo ai koe (kikila ki na laupepa lanu moana e lihi ai na matāeke o te mālō i mua o te tuhi telefoni)
- e ahiahi koe ki te website a te “Legal Services Agency” www.lsa.govt.nz, pe
- e kikila he loia ma talanoa ki ei e uiga ki te legal aid.

E avanoa te legal aid mo na fakamahinoga uma e fai i te Falefakamahino mo Kāiga, kae vaganā ai lava na fakamahinoga e fakauma ai na avaga (*divorce*).

E manakomia ni ietahi fakamatalaga pe ni fautuaga?

Mo ni ietahi fakamatalaga pe ni fautuaga e uiga ki te Care of Children Act 2004 (Tulafono mo te Tauhiga o Tamaiti 2004), kikila ki te website a te Falefakamahino mo Kāiga (www.justice.govt.nz/family), fakafehokotaki he loia kāiga (www.familylaw.org.nz), he community law centre, pe ko te ofiha o te Falefakamahino mo Kāiga e pili atu.

Fakamuamuaga o na Tamaiti a Koe